

INTERVJU SA PAJAZITOM NUŠHI

Priština | 25. jun i 31. jul 2013. Godine
Trajanje: 192 minuta

Prisutni:

1. Pajazit Nuši (Intervjuisani)
2. Anita Prapaštica (Intervjuerka)
3. Donjeta Beriša (Kamera)
4. Jung Chao (Kamera)
5. Anna Di Lellio

Simboli komentara neverbalne komunikacije u transkriptu:

() – emotivna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava putem gestikulacije

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodaci u tekstu kako bi se olakšalo razumevanje

Fusnote predstavljaju dodatke kojim uredništvo pojašnjava naselja, imena ili izraze

Anita Prapaštica: Možete li nam reći nešto o vašem detinjstvu?

Pajazit Nuši: Da, ja sam kao što znate Pajazit Nuši, profesor psihologije. Rođen sam pre skoro 81 godinu i tokom tog vremena sam prošao razne faze razvoja među kojima moje detinjstvo zauzima posebno mesto. Rođen sam u tadašnjem gradiću Đakovica, koja je po mojim tadašnjim shvatanjima, ali sudeći sada o onom vremenu, bilo mesto osrednjeg razvoja na kosovskom nivou, ali sa niskim razvojem u odnosu na druga mesta. Rođen sam u porodici trgovaca. Moji roditelji i moji praroditelji su bili trgovci i došli su sa prostora tadašnje Srbije, kada se oko 1780. dogodilo raseljavanje Albanaca. Moja porodica, sudeći bar po pričama mojih roditelja, bila je proterana i svi članovi moje porodice su bili ubijeni tokom progona osim jednog malog deteta koje je izbeglo smrt. To dete je prihvatila da ga odgaja i brine o njemu jedna bogata porodica po prezimenau Nuši. Inače pravo prezime moje porodice nije Nuši, nego je bilo Šyti. Ali iz razloga jer je ovo dete odraslo u porodici Nuši, onda je i naše prezime prešlo u Nuši.

Prema mom sećanju u to vreme su u Đakovici postojale samo dve porodice koje su pripadale uzornom porodičnom stablu Nuši. Drugim rečima u Đakovici smo imali, i na Kosovu smo imali i druge porodice sa prezimenom Nuši. Čak imamo i porodica druge religije, katoličke veroispovesti sa prezimenom Nuši. Ovi katoličke veroispovesti su bili članovi naše porodice, tako su se smatrali i posećivali su nas i mi smo ih posećivali, održavali smo prisno prijateljstvo od tada i danas. Veliki broj članova ove porodice i danas se nalaze u porodici u Vraniću, u selu Vranić u okolini Đakovice sa prezimenom Nuši. Bez obzira na religijske različitosti, ono što je karakteristično što mi je ostalo u sećanju, kao održivo sećanje je da nismo pravili razlike da li pripadaju katoličkoj veroispovesti ili su islamske veroispovesti. Inače moji roditelji su bili vernici, pripadali su islamskoj veroispovesti, bili su vernici ubeđeni u propovedi poslanika Muhameda. Bili su vernici koji su ne samo izvršavali verska pravila islama nego su istovremeno bili bliski prijatelji sa verskim vođama u Đakovici. Tako na primer, tokom mog detinjstva porodicu je posećiva o jedan najpoznatijih hodža Đakovice, koji je bio, u to vreme a zvali smo ga Fahri Efendia. Dobar poznavao religije, Kurana, direktor medrese u Đakovici i jedan od onih koji je najbolje završio ili pevao Kuran u

Tunisu povodom promocije kralja Tunisa 1964. godine, isticao se kao visoki vernik. Moji roditelji su održavali bliske veze sa ovim vernicima.

Dok je moja mama bila ćerka poznatog šeha u Đakovici, on se zvao šeh, hadži šeh Musaja, osnivač sekte rufaija u Đakovici i u drugim albanskim prostorima. Iz ove sekte rufaija stvorene su razne tekije u Orahovcu, Prizrenu, Skadru, Eljbasanu, Draču i drugim mestima. Ali ova sekta je osnovana u Đakovici. A moja majka je bila kćerka ovog šeha, koji je osnivač sekte ili reda derviša nazvanog rufaije. I danas ova tekija je poznata i ima... jak autoritet ne samo na Kosovu nego i u drugim mestima, na Kosovu i izvan njega, izvan Kosova pogotovo u Albaniji.

Moje detinstvo, mogu reći da je bilo detinjstvo, danas ocenjujem... detinjstvo u uglavnom teškim ekonomsko-socijalnim i političkim uslovima. Ja sam rođen 1933. godine kada su Đakovica i Kosovo bili pod srpsko-hrvatsko-slovenskom kraljevinom. I u ono vreme moje prve lekcije su bile na srpskom jeziku. Bio sam u jednom razredu koji se u to vreme zvao pripremni razred, za decu kojima srpski jezik nije bio maternji jezik, a kojem je cilj bio priprema ove dece da se osposobe za praćenje nastave na srpskom jeziku.

Međutim to je bilo 1939. kada sam ja imao samo 6 godina, odmah 1940. godine su izazvani nemiri vezani za početak Drugog svetskog rata. I u ovom slučaju, Đakovica i jedan deo Kosova su učestvovali u takozvanoj albanskoj kraljevini pod krunom kralja Italije, Etiopije i Albanije, imperatora princa Emanuela III. Tako su ga zvali, jasno se sećam njegovih slika u učionicama u kojima smo imali nastavu.

Bilo je to vreme koje danas cenim, vreme velikih napora Albanaca pogotovo onih iz Đakovice, ali i Kosova za pripajanje Albaniji a ove političke promene su puno više odgovarale ondašnjim Albancima. Puno smo očekivali, drugim rečima i moji roditelji su puno očekivali od ovog ujedinjenja, jer je moj otac bio veliki pristalica kralja Zogua, kralja Ahmet Zogua – bez obzira na to što je u to vreme živio na Kosovu, tačnije u kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca. On je sa puno većom pažnjom pratio promene u Albaniji nego promene u Đakovici i na Kosovu, dok je moja majka bila... govorim o onom vremenu, imala je brata, takođe visokog verskog poglavara, zvanog šeh Adem, osnivača nekoliko tekija u Albaniji, u prvom redu u Skadru onda u Eljbasanu, zatim u Pećinu, a zatim je došao i nastanio se u selu Gri, blizu granice sa Albanijom, mogu ti reći, jedno sedam-devet kilometara od tadašnje srpsko-hrvatske i granice kraljevine Albanije.

I ja sam kao dete sa mojom majkom provodio tri dana, nedelju dana kada smo nekoliko puta bili u Albaniji, u selu Gri, gde je bio smešten njen brat podrazumeva se sa svojom porodicom, i svojom verskom institucijom.

Moje osnovno školovanje sam započeo u prisustvu mojih pet sestara, rođen sam nakon pet sestara. I one sve, pogotovo druga sestra koja je još uvek živa, su bile odlične učenice osnovne srpske škole tog vremena u Đakovici. I od nje sam naučio kako treba da se trudim da naučim neki strani jezik, da savladam gradiva nastave u osnovnoj školi itd, itd. Tokom svog ovog vremena ne želim da ga otklonim iz zajedničkog nazivnika, versko i moralno vaspitanje je bilo dominantno vaspitanje u našoj porodici i

porodičnoj sredini, sredini dveju porodica. Nazivam je sredinom dveju porodica jer su dva brata, moj otac i moj stric, živeli u kućama u istoj ulici odvojeni jedan od drugog ali u istoj ulici. I, za razliku od moje porodice koja je bila na nižem ekonomskom nivou, da ne kažem da smo bili siromašni, moj stric je bio bogataš. Ne znam u potpunosti da objasnim poreklo toga zašto je došlo do ovih razlika, ali je istina da smo u mojoj porodici obuhvatajući mene i ostale živeli u relativno slabim ekonomskim uslovima onog vremena.

Mogu reći da je moje školovanje u osnovnoj školi bilo na albanskom jeziku obavljeno i organizovano uglavnom od strane učitelja iz Albanije. Moji prvi učitelji su bili tri učitelja iz Skadra, jedna učiteljica iz Eljbasana. I u to vreme smo bili vaspitani i školovani po obrazovno-vaspitnom sistemu koji je imala albanska kraljevina tog vremena pod kojom smo bili i mi. Ja se kao dete sećam da sam bio učenik drugog razreda osnovne škole „Bajram Curi” u Đakovici, kada smo po prvi put dočekali predsednika vlade Albanije Mustafa Kruju. Bili smo kao deca obučeni u gaće [kratke pantalone] crne boje i košulje crvene boje. Od tada mi nije jasno kako sam se našao među onom decom koja su od predsednika vlade tražili da se u Đakovici ne osnuje Trgovački Institut, kako je doneo odluku Mustafa Kruja, nego da se u Đakovici osnuje Viša učiteljska škola. To je bio zahtev one sredine u kojoj sam se i ja našao. Ali ne znam više da li sam se našao slučajno ili su nas uzeli i ja sam se našao tamo, to mi nije jasno i ne mogu o tome da govorim. Ali poznajem jednog čoveka koji mi je blizak prijatelj, Vehap Šitu se zove, vi ćete sa njim razgovarati, on je bio taj koji je zahtevao promenu ove odluke ondašnje vlade Albanije, da Đakovica, tada veoma siromašno mesto, mesto u kojem je u ono doba bilo nekoliko krojača, nekoliko pobučara, nekoliko potkivača konja, stolara, dok se većina bavila ratarstvom. Ne znam zašto su doneli odluku o osnivanju Trgovačkog instituta kada je sve ostalo bilo razvijenije dok trgovina nije bila razvijena, jer nije imao ko sa kime da trguje. I za veliko čudo, ovaj ondašnji zahtev je realizovan.

I u tako je u Đakovici, umesto osnivanja Trgovačkog instituta, osnovana učiteljska škola, u kojoj su predavali... Njen prvi direktor je bio Zekria Redža, profesor filozofije koji je meni kasnije predavao, podrazumeva se, ali njega se jako dobro sećam. Sa nastavnim osobljem koji su drugim rečima bili uglavnom učitelji, sa izuzetkom ovog direktora koji je bio profesor koji nije završio studije u Parizu, nego je u Parizu završio studije obične filozofije, a diplomirao je u Beogradu puno vremena nakon ovoga o kojem govorim. Ali on je bio osoba veoma velikog autoriteta u onom vremenu, imao je visoki nivo obrazovanja kakvo nismo u ono vreme niste mogli imati niti u Đakovici niti na Kosovu. Kasnije je bio i politički angažovana osoba, učestvovao je i na konferenciji u Bujanu gde je odlučeno po prvi put da Albanci sa Kosova žele da se pripoje Albaniji. Godine 1942. i 1943., 31. decembra i 1. i 2. Januara '43, održana je ova Bujanska konferencija, o kojoj vam Vehap Šita može više reći, jer ja vam mogu govoriti jer teorijski znam, ali on je praktično delovao u ono vreme.

Kao dete sam podržavao nacionalno-oslobodilački antifašistički pokret. Učestvovao sam na demonstracijama 28. novembra 1943. godine. Kao dete u dobi od devet, tačnije deset godina, nosio sam okolo konspirativne materijale. To su bili pisani materijali antifašističkog pokreta koje sam nosio od jedne porodice do druge porodice, a uglavnom od mojih učitelja mom ujaku koji je bio vernik, bio je šeh u tekiji rufajja, ali je podržavao nacionalno-oslobodilački antifašistički pokret. Naši učitelji onog vremena možda

se malo ponavljam, su bili ne samo došljaci iz Albanije nego su bili učitelji formirani u istoj školi, u učiteljskoj školi u Eljbasanu, jedinoj albanskoj školi za formiranje nastavnog osoblja na albanskom jeziku. I oni su svi bez izuzetka bili veliki domoljubi, obrazovali su nas u duhu jakog patriotizma onog vremena. Inače, ne bi bilo poznato niti moje niti detinjstvo moje generacije kada vam ne bih rekao da je bila jedna istina, jedna velika istina. Muzički predmeti, pesme su bile patriotske pesme, nastava likovnog je bila povezana s rodoljubljem, učili smo kako da nacrtamo zastavu sa orlom na slici. Predmet istorije je bio dominantan predmet, predavali su nam istoriju ali nismo imali knjigu, udžbenik, nego su nam objašnjavali u duhu razvoja istorije albanskog naroda. Odatle mogu da objasnim moj kasniji pozitivni politički stav koji se rađao tokom celog mog života dok sam bio angažovan na političkim funkcijama – od siromašne opštine Đakovica, u malo razvijenijem krugu okruga Prizren, pa onda sve do mojih političkih angažmana na funkcijama na nivou Kosova i na nivou federativne Jugoslavije.

Tokom ovog vremena, govorim o vremenu mog detinjstva, a to je vreme kao što sam vam rekao koje ja pamtim od 38-e, 39-e do 44-e, 45-e, kada sam završio peti razred osnovne škole, to zovem mojim detinjstvom. Peti razred osnovne škole sam završio 1945. godine, na pragu završetka Drugog svetskog rata. Bio je jedan od najtežih ispita koje sam prošao tokom celog školovanja i studiranja i kasnije mog doktorata. Bila je osnovana ispitna komisija od strane Ministarstva albanske kraljevine, predsednik je bio iz Albanije. Bili su poređani svi učitelji, i imali smo pismeni ispit, pismeni iz albanskog jezika i aritmetike kako smo je zvali tada. Oni koji bi prošli pismeni iz ova dva predmeta imali su pravo da izađu na usmeni ispit. Davali smo ispite iz albanskog jezika, iz pravopisa, diktata, eseja, fonetike i sintakse, takođe smo polagali ispit iz aritmetike usmeno. Kasnije bismo, tokom sledećih dana ispitivanja, pristupali ispitu iz poznavanja društva i znanja prirode, tako su se zvali. I na kraju smo imali grupu predmeta koja su se u to vreme zvala veštine, gde su spadali krasnopis, muzika, crtanje i ručni rad, to su bili nastavni predmeti onog vremena. Što se tiče muzike, nešto od toga sam vam pričao, ali ono što je bilo najvažnije, a što vam nisam rekao je to, da mi se od onog vremena razvila želja, tendencija da se bavim muzikom i svo vreme mog života sam proveo kao dobar instrumentalista i kao dobar pevač. I onda kada nisam imao mogućnosti ili kada nisam imao glas za pevanje, uživao sam u svom učešću na muzičkim koncertima, na umetničkim koncertima različitih nivoa, ali u prvom redu muzike ne samo narodne, prerađene narodne muzike, umetničke muzike itd, itd. I danas sam... od svih polja moga delovanja od muzike se nikad nisam odvojio i uvek sam imao sklonosti ka muzičkom stvaralaštvu. Ovo kako ja to sve shvatam, postoji kao proizvod, kao produkt i moga detinjstva i uticaja moga ujaka, koji je muzicirao kako da kažem, u verskom smislu. Ali on i ostale verske vođe su koristili instrumente, koristili su mandolinu još u ono vreme, govorim o godinama 1942., '43., '43. Mandolina je mogla postojati u Đakovici u svega četiri-pet bogatih porodica. Ovaj deo priče mogu da završim jednim kratkim podsećanjem na moju porodicu.

Ja sam od svog detinjstva imao velike dobiti, sada zaključujem da sam imao jako velike dobiti. Albanski jezik koji sam naučio u ono vreme, to mi je služilo kao osnova za dalja učenja, kasnije sam naučio srpski, pa sam posle toga došao do nivoa da pišem bolje, sa manje grešaka na srpskom nego na albanskom, jer uticaji jezika, bilinguali oba jezika, su bili snažni i učenje u školi na srpskom jeziku nije poznavalo fonetiku albanskog, ili morfologiju ili sintaksu jer to je bio slavenski jezik sa potpuno drugačijom strukturom. Ali temelji albanskog jezika i nacionalne istorije, geografije i uopšte društvenih nauka, kod mene su

postavljeni još od temelja osnovnog školstva, još od mog detinjstva. Još od tada sam bio instrumentalist, kao dete sam svirao gitaru, svirao sam mandolinu, moja profesija... moj instrument je bila mandolina jer nju smo jedino imali. Nju je mogao da nabavi samo moj otac, iako mi je mandolinu, da pojasnim, poklonio moj ujak. Drugi instrument i da sam znao da sviram, nismo ga imali u to vreme, ja sam kada već govorimo o tome, po prvi put naučio šta je piano, šta je klavir, kada sam posetio crkvu u Dečanima. Video sam kako se svira još jedan instrument koji me je začudio kao dete, da ima i instrumenta takve vrste koji podiže čitavu crkvu u Dečanima, čitav manastir u Dečanima.

Imam jednu primedbu na ondašnji sistem školovanja, nisu nas naučili da vladamo stranim jezicima. Strani jezici treba da se uče u detinjstvu, teško je učiti strane jezike kasnije. Mi u ono vreme nismo imali predmet strani jezik, spontano smo učili srpski jer smo imali prijatelje, imali smo porodicu, imali smo poznanike iz srpskih porodica i oni bi isto tako učili albanski od nas, ali učenje francuskog, učenje italijanskog, jer Italijani su bili okupatori u to vreme, učenje nemačkog, u ondašnjem sistemu školovanja nije postojalo. Dolazili su s vremena na vreme da nas uče neki učitelji italijanski, kada su otišli Italijani počeli su da nas uče nemački, ali sistematskog učenja stranih jezika u mom detinjstvu, moja generacija i ja zajedno sa njima, nismo imali. Ovo je jedna od velikih mana onog vremena kojoj ja ne mogu da nađem opravdanje. Ne opravdam to iz razloga jer je bilo nastavnika i imali smo i mogućnosti da naučimo jedan od stranih jezika jer je na primer italijanska okupacija trgovala samo na italijanskom jeziku, a ne i na drugim jezicima. Italijani nisu znali albanski, Nemci su govorili na nemačkom jeziku a ne na albanskom jeziku, nisu znali albanski. Međutim, ja govorim u svoje ime, da mi je ostala primedba iz mog detinjstva jer nisam imao mogućnosti da naučim strani jezik i da odem na primer da studiram u inostranstvu sa osnovnim znanjem jednog francuskog, jednog italijanskog, jednog nemačkog, jednog ne znam ni ja kog, pa čak i turskog jezika.

Oni koji su pohađali madresu, recimo u Đakovici nekoliko mojih drugova je uspelo da nauči arapski. Madresa je bila jednim zidom odvojena od moje porodice, od kuće u kojoj je živela moja porodica. Ja nisam pohađao nastavu u verskoj madresi, pohađao sam nastavu u državnoj školi, u osnovnoj državnoj školi. Takođe se sećam da mnogi koji nisu znali albanski jezik odrasli, mladi muškarci, su dolazili da uče u školi u kojoj sam ja učio noću abecedu albanskog jezika. Dolazili su da nauče kako se piše i kako se čita na albanskom jeziku, jer su učili samo na arapskom jeziku, a više njih na slavenskom jeziku, na srpskom jeziku. Ono što je najkarakterističnije za moje detinjstvo je da konkretno u mom razredu, velika većina smo bili muškarci. Ženskih učenica je bilo malo, i one koje su bile, bi sedele u jednom potpuno odvojenom redu školskih klupa. Znalo se da je ženski red i sa tim redom mi nismo komunicirali, tako je bio red. Kada bi smo ulazili u razred, kada je bilo vreme da uđemo na čas, kurir, poslužitelj škole, bi zvonio onim velikim ručnim zvonom, i javljao bi da moramo da se poređamo. Poređali bi smo se, dva-tri prva reda od po dve-tri osobe su bile učenice, mi ostali smo bili muškarci, uvek bismo se poređali iza njih i odvojeno od njih. Takav je bio sistem onog vremena čak i kada smo išli na neki jednodnevni izlet, jer tada nismo imali ekskurzije. Učenice devojčice, ili su odlazile odvojeno od nas na te izlete ili nisu ni dolazile, veći deo njih nije dolazio. I one koje su dolazile, bile su u potpunosti odvojene od nas, one su jedino komunicirale međusobno. Takav je bio život toga vremena i moje generacije uopšte.

I druga važna karakteristika, među školskim predmetima smo imali i učenje vere, versku nastavu, veronauku. Nama koji smo bili muslimani nastavu je držao jedan hodža, a onima koji su bili katolici držao je jedan katolički sveštenik, imali smo dva sata nedeljno versku nastavu i moral, tako se zvao taj predmet. To je bilo u okviru redovne, sistematske nastave u osnovnoj školi. Nismo imali knjige za versku nastavu, i knjige za druge predmete su bile ograničene ali smo ipak imali jednu knjigu iz geografije. Imali smo knjigu za učenje prirode ali za druge predmete knjige nismo imali, više smo uzimali beleške ili su nam nastavnici diktirali. Za versku nastavu smo imali posebni časopis, kako mi, tako i katolici, u Tirani se štampao taj časopis i sadržavao je verske propovedi koje smo trebali da naučimo napamet. Mogli smo da naučimo kako se uzima abdest, kako se moli i kako se obavljaju sva druga verska propovedanja. Takođe su moji drugovi katolici učili iz njihovih knjiga na albanskom jeziku, koliko se sećam bile su to knjige štampane u Skadru za razliku od naših, muslimanskih knjiga koje su bile štampane u Tirani.

Moje sestre su se u međuvremenu udale, dok sam ja još bio dete. Ali one su udate na ondašnji način, putem posrednika, udate su uglavnom u porodice koje su bile relativno bogatije nego što smo mi bili. Moja starija sestra na primer, je bila udata za čoveka koji je već imao ženu ali nije imao dece. Porodica muža moje sestre je bila bogata porodica, trgovačka porodica i siguran sam da je putem te relacije, bogatstva, tada moja 21-godišnja sestra udata za 49-godišnjeg muškarca, koliko se sećam. Njena sudbina je bila takva, rodili su dete. Sada su njena deca umrla ali stvorila se jedna velika porodica. Jedno njeno dete recimo je poznati profesor matematike na Prištinskom Univerzitetu, doktor je matematičkih nauka zove se Menjer Efendia. Drugi je bio poznati ekonomista koji je ubijen tokom kasnijih ratnih operacija. Ne zna se niti ko ga je ubio, niti zašto je ubijen niti zašto ni gde je nestao, ali želim da vam kažem njihovu sudbinu. Moja druga sestra koja je bila poznata kao odlična učenica ali i veoma snalažljiva, danas mogu reći, ona je imala više intelektualne snage nego svi mi zajedno, računajući i moje roditelje. Ona je recimo znala u ono vreme da trguje sa muškarcima, sa ženama, da bi osigurala život porodici. Ona je danas živa, ima skoro 90 godina, u poodmakloj je dobi ali sećanje je relativno dobro služi. I ona je stvorila porodicu, ima unuka, prauunuka itd, itd. I još nešto želim da vam kažem i da sa time završim sa ovim vremenom. Jako veliko čudo je da su iz moje porodice koja je pripadala posebnoj verskoj sekti, sekti rufaija, uspešno date [udate] moje sestre. Ova starija je otišla u jednu porodicu hodža koja nije priznavala sekte, druga je otišla u porodicu koja je bila iste sekte kao moj otac i moja majka. Treća je bila data [udata] za drugu sektu, sektu kaderija, četvrta je živa ona je bila data [udata] u jednu porodicu sekte bektašija. Ali ipak, ja i danas s ponosom govorim o jednoj prisnoj vezi među svima nama gde se nije primećivala ova razlika u sektaškoj pripadnosti u porodici. Imali smo jako dobre porodične odnose sa svim ovim porodicama i njihovim rođacima koji su pripadali drugim verskim sektama, tu bih stavio tačku, na ovaj...

Anita Prapaštica: Profesore, pričali ste nam o osnovnoj školi, možete li nam nešto reći o srednjoj školi?

Pajazit Nuši: Nakon završetka petog razreda osnovne škole, polagali smo nekakav ispit koji se zvao ispit liritiv, ispit pred veoma ozbiljnom komisijom. I onaj koji bi prošao nije imao obavezu kasnije da pohađa nastavu. Završetkom ovog ispita završio se i Drugi svetski rat, i sproveden je novi sistem u školstvu, sistem koji je nazvan progimnazijski i gimnazijski. Ja sam se upisao u ondašnji drugi razred gimnazije jer su mi prihvatili peti razred kao prvi razred gimnazije, odmah sam počeo da pohađam nastavu u drugom razredu

gimnazije. Tamo sam sreo i generaciju pre mene koja je završila... već je završila prvi razred gimnazije. Oni su imali poseban razred koji se zvao A, 2A mi smo bili 2B, imali smo prisne veze ali razlike u godinama među nama su bile velike, recimo ja koji sam u drugom razredu gimnazije imao sam 12 godina, u razredu 2A je bilo učenika koji su bili u dobi od 18 godina, 19 godina. To su bile posledice raznih ratova i raznih individualnih želja ljudi i ljudske sudbine. Ja nisam imao neku školovanu porodicu ali sam završio osnovnu školu... kasnije su mi prihvatili peti razred kao prvi razred gimnazije. Prešao sam u drugi razred, treći, četvrti razred gimnazije ali, ono što sam zaboravio da vam kažem je da sam još od detinjstva bio odličan učenik, uvek sa odličnim uspehom. I ovaj odlični uspeh u petom razredu su mi prihvatili sa olakšanjem za prvi razred gimnazije, takođe i u drugom razredu, drugi razred gimnazije sam završio sa odličnim uspehom kao i treći i četvrti razred gimnazije.

Četvrti razred gimnazije sam završio 1948. godine, kada je tadašnji sistem školovanja imao organizovan sistem ispita semimature, ispita polu mature. Ja kao odličan učenik sam bio oslobođen ispita semimature, nisam pristupio ispitu semimature. Ali sam opet kao odličan učenik imao posebnu dobit jer sam odmah iz četvrtog razreda gimnazije prešao u treći razred učiteljske škole, dve godine kao odličan učenik. Završio sam treći i četvrti razred učiteljske škole, takođe kao odličan učenik, i kao takav sam bio određen od strane posebne komisije Kosova u ono vreme da studiram pedagogiju.

Nisam prihvatio da idem da studiram pedagogiju, tražio sam uporno da se upišem na psihologiju, i tamo sam otišao. Međutim, ova promena predmeta je za sobom povukla nemogućnost države da mi da stipendiju [školarina plaćena od strane države] za psihologiju, za pedagogiju da, za psihologiju ne. Finansirali su me roditelji i bližnji, tokom prve i druge godine studija eksperimentalne psihologije na Univerzitetu u Beogradu. Imao sam sreće da budem u istoj generaciji, prvoj generaciji studenata psihologije na Univerzitetu u Beogradu nakon završetka Drugog svetskog rata, ali većina njih su bili meštani, bili su Beograđani, građani koji ne samo da su završili studije, ne samo srednju školu sa jako dobrim uspehom, nego su poticali iz porodica koje su imale tradiciju u školovanju svoje dece. Na primer moj najbolji prijatelj Srbin je bio Radonić, njegov otac je bio general u vreme stare Srbije, ali školovani general. On je znao strane jezike francuski, španski odlično, dok ja nisam govorio niti jedan strani jezik. Mnogo mi je pomoglo to što sam bio okružen ondašnjim odličnim beogradskim studentima.

Anita Prapaštica: Kako su dočekali vas kao Kosovara, kao Albanca kada ste otišli tamo?

Pajazit Nuši: Pa, nemam neki poseban utisak da su me razlikovali od drugih, ali sa druge strane mogu reći da ni ja nisam bio od onih izolovanih koji su voleli da samuju, nego sam sam uvek tražio ljude i voleo da se družim sa prijateljima. Imao sam jednog, rekao sam vam, jednog dobrog prijatelja, njegov otac je bio general, on je kasnije doktorirao na psihologiji i ostao je na odseku psihologije u Beogradu, i penzionisan je kao redovni profesor Univerziteta u Beogradu. Jedna druga devojka recimo, zvala se Lidija Vučić, majka joj je bila psiholog doktor psihologije, otac takođe doktor psihologije, takva je bila tadašnja sredina. Koliko se sećam, ukupno je bilo nas upisano na studije negde oko 24-25 osoba, ali nastavu smo redovno pohađali nas 17-18, među njima sam bio i ja koji sam redovno pohađao nastavu.

Na prvoj i na drugoj godini sam završio ispite ali sa slabim ocenama, moja najviša ocena je bila osmica. Druge ocene su bile... jednu osmicu sam ukupno imao, dve sedmice i četiri šestice, takav je bio nivo. Nije bio u pitanju samo jezik, on je svakako bio prepreka, nego je bila u pitanju priprema za ispite. Jednom rečju, mi smo na prvoj godini imali neke od disciplina prirodnih nauka koje ja u srednjoj školi nisam završio na tom nivou. Imali smo fiziku, optiku, akustiku, termodinamiku, ispit kod jednog poznatog profesora fizike Univerziteta u Beogradu. Sa jako velikim poteškoćama sam uspevao da savladam predmet za jednu šesticu. Imali smo biologiju-darvinizam, i to sam sa velikim poteškoćama uspeo da savladam. Imali smo fiziologiju, anatomiju i fiziologiju, pogotovo anatomiju i fiziologiju nervnog sistema i endokrinološkog sistema, endokrinih žlezda i čula, sistema čula. Takođe, i ovde sam imao poteškoća da savladam ovaj predmet, dok sam iz drugih predmeta imao više ocene. Recimo ja se time ne želim hvaliti, ali na primer iz predvojnčkog sam imao jako visoku ocenu, da li znaš rukovati puškom, da li znaš srediti pušku itd, itd, to nisu bili jako teški predmeti.

Iz istorije, filozofije, iako sam imao želju i učinio sam izvanredne napore, prošao sam u prvom roku ali sa ocenom ne većom od šestice. Iz logike sam imao jako visoku ocenu, imao sam devetku iz logike, a ne znam zašto mi nije dao deset. Ne znam ni dan danas jer sam znao bolje nego što nam je profesor objasnio, i danas znam logiku dobro. Ali bez obzira na to, hteo sam da vam kažem da moja prethodna priprema nije bila na nivou prethodne pripreme mojih kolega koji su bili upisani iz središta Beograda, ili iz poznatih porodica sa školskom tradicijom. Moja priprema nije bila na tom nivou, bila je na niskom nivou i dok su se oni malo trudili da savladaju predmet i da dobiju visoku ocenu, ja sam se puno trudio i sa puno muke bih dobio šesticu ili sedmicu, tako je to bilo.

Moje srednjoškolsko obrazovanje je takoreći praktično bilo jako kratko, jer pre mature, pet meseci pre mature su nas poslali na zadatak, bio sam primoran da odem kao učitelj u osnovnu školu u selo kod Dečana, u osnovnu školu Dečani. Kada sam otišao u osnovnu školu u Dečane bio sam primoran da postanem direktor predgimnazije, jednog od razreda predgimnazije, i da predajem ne kao učitelj nego kao profesor razredima ondašnje niže gimnazije, prvog i drugog razreda gimnazije. Predavao sam predmet albanskog jezika, predmet istorije, predmet muzike dok su ostali predavali ostale predmete. Odmah nakon završetka školske godine, 1949. godine, izašao sam na ispite mature u učiteljskoj školi, ispite koje sam završio sa odličnim uspehom, imam i diplome s istim uspehom. I zahvaljujući tom uspehu, rekao sam vam već na početku za studiranje pedagogije, ali nisam prihvatio da studiram pedagogiju, zahtevao sam da studiram psihologiju. Ne znajući da ću imati velike poteškoće u savladavanju onih predmeta za koje u srednjoj školi nisam imao potrebnu pripremu, spomenuo sam vam fiziku, spomenuo sam vam anatomiju i fiziologiju, spomenuo sam vam darvinizam i evoluciju i biologiju itd, itd, moj život je bio jako ograničen za srednje školovanje, jer sve na što mislim tokom ovog vremena je ovo što sam vam rekao... sa posebnim dodatkom da gde god sam išao, imao sam mandolinu sa sobom. Od muzike se nisam odvojio, u selu, u Dečanima, u Irušnici, jako zaostalom selu, sa mandolinom (smeši se) pesma i potera i nered što bi naš milet rekao sam završio srednju školu, ali istovremeno sam puno čitao. Puno sam čitao, recimo sve knjige ili romane koje smo imali na albanskom jeziku u ono vreme "Ana Karenjina",

recimo “Mati” Maksima Gorkog. Velike italijanske pesnike na albanski jezik je preveo Ernest Koljići. Njih sam jako dobro poznao iz literature koja je do nas stizala.

Mi smo uglavnom imali Albance, i mi na Kosovu, i oni u Albaniji, više u pogledu razvoja obrazovanja i kulture, koji su bili više vezani za vaspitni, obrazovni, kulturni i naučni sistem Italije. Naš deo, da kažem severni deo, mi smo bili više pod uticajem slavenskog sistema, pod uticajem sistema Srbije. Ali tokom ovog vremena govorim o godinama odvijanja Drugog svetskog rata, sistem slobodne komunikacije sa Italijom je dosta duboko prodro i na Kosovo. Ovaj stav je vidljiv u svim romanima i svim prevodima koji su napravljeni tada jer su to bili prevodi Albanaca koji su živeli i koji su se školovali u Italiji, i koji su ujedno prevodili sa italijanskog na albanski jezik. Isto tako tokom ovog vremena i albanski pisci, toliko koliko ih je bilo, Naim Frašeri, Sami Frašeri, Ndre Mjeda, Ernest Koljići, Miđeni itd, itd, tokom ovog doba su prodrli na Kosovo, ranije ih nismo imali. Za Miđenija sam čuo tek kada sam stigao u četvrti razred gimnazije. U Albaniji su za njega čuli mnogo ranije, ili za roman “Nana” Dea Nice sam čuo puno kasnije, taj roman je bio obrađen u Italiji, učenicima tamošnjih osnovnih škola je bio poznat. Ja sam ga pročitao tek kada sam bio adolescent, jer mi nismo imali mogućnosti da imamo kontakte sa stranom literaturom.

Sve to nije bilo bez suštinskog uticaja na razvoj osobnosti i karakteristike moje osobnosti. Dakle ove karakteristike moje osobnosti, mislim da porodično vaspitanje koje je bilo relativno isprepleteno sa verskim sistemom, i bilo je strogo, recimo tokom mog detinjstva i mladosti. Kada bi hodža pozvao akšam neko iz porodice je imao za zadatak da postavi kiln na vrata i da ključem zatvori vrata, komunikacija sa vanjskim svetom se prekidala, do sutra ujutro, tako je to bilo u to vreme. (Smeje se) Danas je drugačije, ali da kažem mojoj deci... kada im govorim ovo im je neverovatno.

Učestvovao sam kao dete, s mojim roditeljima i u obavljanju verskih molitvi u džamiji, u tekiji. Išao sam kao posmatrač i u crkvu sa mojim prijateljima katolicima. I za veliko čudo ja najbolje prijateljstvo i u detinjstvu, i u mladosti, i sada, imam sa katolicima. Ne znam kako je do toga došlo, ali objašnjavam vam ovo da razumete da sam bio u stalnom kontaktu sa njima i da sam po prirodi prihvatao sve i svakoga. Ovaj kontakt je prouzrokovao i veću bliskost i ljubav prema njima. Ja recimo ovde imam bliskog prijatelja Enđel Berišu, muzičar je, on je katoličke vere. Poznajem se sa njim možda od učiteljske škole. Kum moje kćerke, koji joj je odrezao kosu, je bio Mark Kačinari katolik, mogao sam da nađem sto i jednu hiljadu muslimana za kuma, ali ja sam imao poverenja samo kod čoveka sa posebnim ljudskim, a ne nužno verskim karakteristikama. Zato mislim da je ovo naše okruženje stvarno karakteristično za solidarnost i za versku toleranciju koja nije prisutna u drugim okruženjima na ovom nivou kako je prisutno kod nas. Ja recimo učestvujem na konferenciji za opraštanje krvne osvete u Tirani, kada dođe jedan mladić i kaže mi, “Ja sam iz tvoje porodice jer se i ja prezivam Nuši”. “Odakle si ti?” “Iz Mirdite”. “Kako se zove tvoj otac?” “Nikola”. Katolik! Ali u mi smo iz iste porodične loze jer se i on preziva Nuši i ja se prezivam Nuši. Ali sa druge strane sam imao i malo nevolja kasnije kada sam učestvovao u političkom životu otprilike ’60-’70-ih godina kada su na veoma loš način prekinuti odnosi sa Albanijom. Tamo je bilo visokih političkih funkcionera sa prezimenom Nuši. Bio je predsednik predsedništva albanskog parlamenta sa prezimenom Nuši, isto katolik. Ja ga nisam poznao ni onda ni sada, on je umro, niti on mene niti ja njega. Međutim, ovde su istraživali kakav sam ja porodični odnos imao sa ovim čovekom. Bio je jedan od poznatih

diplomata, u državnom sistemu Envera Hodže sa prezimenom Nuši, on je bio pravoslavac sa juga Albanije. Nikada ga nisam video, niti je on mene video, ali ovde su istraživali kakvu vezu, kakve korene ja imam i da li imam veze sa ovim čovekom koji je bio poznati diplomata, a ja i sada ponavljam da ga nisam poznavao. Pitao sam kasnije o njemu, rekli su mi “Odavno je umro”.

Drugim rečima, malo me je i poslužilo ovo moje prezime (smeje se), i to više na pozitivan, ali ponekad in a negativan način, ali nije mi uzrokovalo neku veliku štetu. Ja nikada nisam osetio potrebu da promenim prezime, a kao da to nije bilo dovoljno, i i devojačko prezime moje supruge je Nuši, moja supruga {prstom upire prema sebi}, ali mi nemamo porodičnih veza ni srodstva sa njima. Kao što sam vam rekao pravo prezime moje porodice je bilo Šiti ne Nuši, dok je pravo prezime Nuši, originalno prezime, od strica moje supruge, tako da ona nije trebala da promeni prezime, niti ja da promenim prezime, jer nosimo isto prezime. (Smeje se)

Anita Prapaštica: Recite nam nešto o vašoj porodici.

Pajazit Nuši: Da. Porodica, pre mog rođenja razume se, je bila velika i relativno bogata porodica. Mom ocu, ili bolje da kažem, mom mladom neoženjenom ocu u mladosti je vraćena jedna od žena njegovog brata koji je umro. Očev brat je umro, i ta je žena, prema običajima onog vremena, vraćena mom ocu. Ali ona je došla u kuću mog oca imajući još jednog sina, Dželjadinu Nušija, njega ne poznajem, ja, razume se, u to vreme nisam ni bio rođen, a on se tada školovao, studirao. Jednom su se odvojili i smestili u Tirani, ovaj Dželjadin Nušija. Stekao sam utisak da su se razveli iz razloga neslaganja oko toga kako to da se njegova majka, a on odrastao, uda za mog oca. Imam utisak, ali ne znam to tim vremenima jer ih nisam doživeo. Od moje majke sam čuo da može biti jedan od razloga što su se razveli, i nastanili se u Tirani. On je nastavio studije, završio je u Gracu ekonomski fakultet, odmah je doktorirao ekonomske nauke. Vratio se kao savetnik u kraljevsko dvora Ahmet Zogua. U međuvremenu se oženio jednom građankom iz Beča. Ona je došla u Tiranu, držala je nastavu u ondašnjoj školi “Nanës mretneshë” (Kraljice Majke). Tako se zvala ta škola “Nanës mretneshë”, inače poznata škola, kasnije sam čuo za tu školu. Rodili su jedno dete, jednu devojčicu, ona je još uvek živa, zvala se Špresa. Ali u međuvremenu, ona je bila primorana da pobjegne u Beč od režima Envera Hodže, njena majka zajedno sa njom koja je tek bila rođena, promenile su ime i prezime da bi si mogle osigurati život u Beču. U tom pogledu ona... Njeno ime danas je jedno italijansko ime ali eto verujte ne mogu ga se setiti. Njeno pravo ime i ona sama danas kaže, ja sam Špresa, ali njeno prezime podrazumeva se da je i udajom bila primorana da promeni prezime. Ja sam je tokom života tražio, tokom '70-ih godina, uz posredovanje jugoslavenske ambasade, ali sam je tražio sa prezimenom Nuši, Špresa Nuši. Jugoslavenska ambasada mi je rekla kada sam bio oko nedelju dana sa jugoslavenskom delegacijom na jednom sastanku UNESCO-a u Beču, porodice Nuši u Beču nema.

Ja sam od tada odustao. Nenadano jednog dana dok sam bio kod kuće, čini mi se 1999. godine, javio mi se jedan prijatelj telefonom iz Beča. “Hej” kaže, “ovde je jedna žena koja se zove Špresa Nuši, kaže da se zove Špresa a preziva Nuši. I želi da zna koji Nuši si ti, od kog Nušija si ti, a od kojeg Nušija je ona”. “Da bre” kažem mu ja, “ja nju poznajem, ona mene ne poznaje, ali ona je iz naše porodice”. Rekao sam joj o njenom poreklu i tako smo se povezali, i dan danas smo u kontaktu, bila je nekoliko puta kod mene, pre

tri-četiri meseca je bila u poseti poslednji put. Normalno komuniciramo s njom, ne svaku noć ali možda jednom nedeljno putem e-, putem telefona itd, itd. Ona ima dve kćerke i jednog sina, postala je naravno baba, u starosti je. Bila je profesorica engleskog na Univerzitetu u Beču, penzionisala se na ovom Univerzitetu. U tom pogledu sam imao političkih poteškoća ovde. Nisam smeo da spomenem ime Dželjadin Nušija ovde. Nisam smeo iz razloga jer je bio zogist i zakleti antikomunista. Progonio je komuniste, progonio je Fadilja Hodžu i Džavit Nimanija visoke vođe Komunističke partije na Kosovu. Dok su bili učenici učiteljske škole, makli su ih samo zato što su bili komunisti. I ovi ovde, Fadilj Hodža je pokušavao da se informiše, šta je meni bio Dželjadin Nuši, i ja sam mu rekao da mi nije bio ništa, ne poznajem ga nisam imam porodične veze sa njim. Rekao je, “Jedini čovek koji je nas sklanjao, bio je Dželjadin Nuši”. I njegova kćerka mi je rekla kako je svašta učinio Enver Hodža, i naravno njegovi ljudi da ga vrata, Dželjadin Nušija iz kraljevskog dvora, da ga odvedu u Tiranu. Ali on je odgovorio Enver Hodži, “Dok vi imate veze sa Sovjetima moja noga u Albaniju neće kročiti!” Nije se vratio u Tiranu a inače svi koji su se vratili su bili streljani, pogubljeni itd, itd. Ali ni on nije imao sreće na kraljevskom dvoru, mislim da su se nešto sporečkali i posvađali sa kraljevskim dvorom u Londonu.

Kraljevski dvor, pet kćeri Ahmet Zogua, Ahmet Zogu sa svojom decom, sa svojom porodicom i svojom pratnjom, iz Londona je prešao u Kairo u Egiptu, dok Dželjadin nije prihvatio da ide u Egipat i ostao je u Londonu. Umro je iznenadnom smrću od srčanog udara, i govor na sahrani je održao jedan od poznatih intelektualaca tog vremena, Albanac. Rekla mi je njegova kćerka, da na njegovom nadgrobnom spomeniku piše otprilike “Srećan je onaj čovek koji umre pošten i iskren kao Dželjadin Nuši” to je pisalo sa jedne strane na albanskom a sa druge na engleskom. Istraživao sam ovo, pisao o ovome, prikupljao sam materijal o ovom čoveku. Video sam da je bio izuetan čovek, video sam da je bio i pametan čovek. Primitio sam i da je bio antikomunista, ali sam primetio da je bio i veliki zogista, veliki poklonik Zogua. Ali na veliko iznenađenje, u mojim nastojanjima da pronađem materijal direktno iz kraljevskog dvora i iz razgovora koji sam vodio sa Ljekom, ovim koji je umro, sinom Ahmet Zogua, i sa ovim drugima niko ne pristaje da pruži nikakvu direktnu informaciju. Ove informacije koje imam, imam od strane njegovih prijatelja ili putem čitanja različitih dokumenata. I izgleda da su sukobi između njega i kraljevskog dvora, bili jaki u Londonu tako da su... obećano mi je da kada stigne arhiva Ahmet Zogua iz Južne Afrike, da se tu mogu naći dokumenti. Ali, ne verujem ni da će dati te dokumente, a ja sam u potrazi za svim dokumentima iz kojih se može saznati više detalja, da izađe na videlo njegova ličnost. Ličnost o kojoj pišu dokumenti, ne onako kako ja želim. Jer ja nikakvog kontakta, čak i da sam želeo nisam mogao imati, nisam imao kontakta sa njim, to je ono što...

Ja sam, kao što znate, bio odlučio da studiram psihologiju. I ovaj smer, smer psihologije sam završio na ondašnjoj katedri Filozofskog Univerziteta u Beogradu, od 1950. godine do 1954. godine, tako da je moja uža profesija profesor psihologije. Do odlučivanja baš za ovu profesiju nisam došao slučajno, nego sam još od srednjoškolskog obrazovanja pokazivao nekakvo posebno interesovanje za istraživanje ljudskih i duševnih pojava, kao i za mogućnost poznavanja psiholoških procesa i ponašanja uopšte. Pod pretpostavkom da se poznavanjem ove oblasti mogu organizovati brojne korisne aktivnosti za razvoj ondašnjeg društva na Kosovu. Ono vreme su bile početne godine drugog dela XX veka, vreme kada se Kosovo suočavalo koliko sa iskorenjivanjem nepismenosti, toliko i sa potrebom proširivanja školske

mreže osnovnoškolskog obrazovanja, srednjoškolskog obrazovanja. Onda nismo imali neki koncept o visokom univerzitetskom obrazovanju na Kosovu, ovaj koncept se javio kasnije. Nakon završetka studija ja sam završio vojnu službu u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Bio sam običan vojnik u artiljerijskoj jedinici bivše jugoslovenske vojske, završio sam sa odličnim rezultatom ovu službu, primio sam posebne zahvalnice koje to potvrđuju. Nemam nikakav vojni čin. Tako da nakon završetka vojne službe više nisam imao mogućnosti da se uključim u neku odbrambenu jedinicu, vojnu jedinicu, jedinicu civilne zaštite itd, itd. Na kraju vojne službe, drugim rečima sam definitivno prekinuo moje angažovanje u civilnoj zaštiti ili vojnoj zaštiti itd, itd.

Karijeru sam započeo kao profesor psihologije, u bivšoj gimnaziji u Đakovici, ali sam se afirmisao kao psiholog u predmetu psihologije u ondašnjoj učiteljskoj školi, gde je psihologija bila dominantan predmet, među najvažnijim predmetima za formiranje profila potrebnog za učitelja, odnosno nastavnika. Pet godina sam radio u učiteljskoj školi u Prizrenu, u učiteljskoj školi koja se u ono vreme zvala "Dimitrije Tucović", da bih kasnije otišao u učiteljsku školu "Miladin Popović" u Prištini, u kojoj sam proveo punih pet godina. Dve zadnje godine sam bio zamenik direktora učiteljske škole "Miladin Popović". Sa ove funkcije sam izbran za direktora Zavoda Kosova za unapređenje škola. Ovu funkciju sam obavljao nepune dve godine jer sam bio predložen od strane Kosova, i izabran od strane Izvršnog federalnog veća bivše Jugoslavije za pomoćnika predsednika za obrazovanje i kulturu Federacije Jugoslavije, što bi prevedeno na današnji jezik značilo zamenik ministra obrazovanja i kulture za Jugoslaviju. Tu sam obavio jedan mandat onoliko koliko nam je pripadalo, a taj mandat je trajao nešto duže od četiri godine. Služba je bila razume se u sklopu mog života u Beogradu, sa mnom je u Beogradu bila i moja porodica, deca, žena i moja majka. Tako da, Beograd za mene, obuhvatajući i godine studiranja i godine aktivnog rada, označava skoro četvrtinu mog života koji sam proveo u Beogradu.

Imao sam puno prijatelja, uglavnom iz profesionalnog okruženja, ali mogu da kažem da je taj krug prijatelja i prijateljica bio jako ozbiljan, i nikada u ovom okruženju u kojem sam bio se nisam osećao inferiorno jer mi okruženje nije davalo povoda da se tako osećam. Imao sam relativno dobar uspeh u mom radu. Ja sam uvek dobijao zahvalnice za moje profesionalne aktivnosti i ono što sam najviše radio na funkciji pomoćnika predsednika za obrazovanje i kulturu Jugoslavije je moj profesionalni angažman u transformaciji osnovnog školstva u Jugoslaviji. Do tada je osnovnoškolsko obrazovanje bilo parcializovano prema republikama, trajalo je negde četiri godine, negde šest godina, negde pet godina, dok je nakon osnivanja glavnog koncepta osnovnoškolskog obrazovanja na jugoslavenskom nivou određeno da osnovnoškolsko obrazovanje bude osam godina, i bio je to zajednički standard za razvijena mesta u Jugoslaviji, govorim o Sloveniji i Hrvatskoj, koje su bile puno ispred Kosova, bilo za Kosovo koje je bilo puno iza ekonomskog, političkog, socijalnog i kulturnog razvoja. Obavezno osnovnoškolsko obrazovanje za ondašnji sistem obrazovanja Jugoslavije je bilo osmogodišnje školovanje. Nakon osmogodišnjeg školovanja, generacije koje su sa uspehom završile osnovnoškolsko obrazovanje su nastavljale obrazovanje u raznim školama srednjeg nivoa. Najveće interesovanje je razume se bilo za gimnazije, i manje afirmisano je bilo interesovanje za razne profesionalne škole različitih tipova. Recimo, za profesionalne škole tehničkih profesija, medicinskih profesija, razliku u ovom pogledu su imale

umetničke škole, jer tu su bili primljeni i zatim studirali, oni učenici koji su za to imali smisla, bilo za muziku, kiparstvo ili slikarstvo, itd, itd.

Takođe, mogu reći da za nekoliko užih stručnih škola koje smo imali u ono vreme, recimo matematičku gimnaziju, ovo smo organizovali i na Kosovu, za one koji su imali talenta, koji su znali matematiku. I mislim da ono malo generacija koje su izašle iz ove gimnazije, su postali afirmisani matematičari kasnije, zauzeli su mesta profesora na raznim fakultetima i u institucijama u kojima se tražilo visoko znanje matematičkog sistema. Ja sam u isto vreme dok sam bio direktor Zavoda za unapređenje škola, bio primljen i kao predavač psihologije u višoj pedagoškoj školi u Prištini. Tu su mi omogućili, da držim časove izvan redovnog školskog sistema. Drugim rečima, ja sam ove nastavne časove držao izvan osam radnih sati koje sam obavljao u uredu. Kasnije sam primljen kao predavač psihologije, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Prištini. Nisam se odvojio od moje profesije kao profesor psihologije, bilo na Višoj školi, bilo na fakultetu i onda kada sam radio u Beogradu, i onda kada sam radio u administrativnim organima kao što je bilo izvršno veće Kosova, kao što je bilo federalno izvršno veće Jugoslavije. Iz Beograda sam putovao svake nedelje da držim nastavu iz psihologije, subotom i nedeljom, odnosno danima vikenda koji su bili za nas odmor.

Ovo mi je mnogo pomoglo, jer sam kasnije bio primoran da se odmaknem od rada u političkim organima jer 1981. godine, kada sam bio potpredsednik Izvršnog veća Kosova odnosno potpredsednik Vlade Kosova, buknule su studentske demonstracije na Kosovu. Te demonstracije... pokušao sam na jednom proširenom sastanku komiteta Saveza komunista Kosova da branim one koji su učestvovali na demonstracijama sa nekoliko argumenata koje sam ih molio da razmotre kada budu ocenjivali karakter ovih demonstracija. Ali ne samo da nisam našao podršku, od strane onih koji su me dobro poznavali, nego me je veći deo njih, najoštrije kritikovalo i oštro napalo i primoralo da dam ostavku sa funkcije potpredsednika Vlade Kosova. Osnovni razlog što me nisu uzeli u obzir oni koji me nisu podržali, je što sam ja u izvršnom veću bio odgovoran ne samo za proširenje obrazovanja, kulture, nauke, fizičke kulture, zdravlja Kosova. Nego su u oblasti mog delovanja bile i aktivnosti međunarodnih odnosa Kosova i drugih zemalja, a konkretno smo mi u ono vreme imali međunarodne odnose uglavnom sa Albanijom, sa Republikom Albanijom, odnose koji su bili definisani putem posebnih dokumenata između institucija ali ne i između vlada. Imali smo protokol saradnje na primer između Univerziteta u Prištini i Državnog Univerziteta u Tirani koji se obnavljao svake dve godine. Imali smo protokol saradnje između Akademije nauke i umetnosti Kosova i Akademije nauke i umetnosti Albanije, koji se obnavljao koliko se sećam svake dve godine. Osim ovih, protokole saradnje imale su i druge kulturne i informativne institucije, na primer Narodno pozorište... Pokrajnsko pozorište u Prištini je sarađivalo i sa Pozorištem u Tirani, Narodnim pozorištem u Albaniji. Televizija Priština je sarađivala sa televizijom u Tirani, za sve ili za sve ove aktivnosti i saradnje smo bili odgovorni mi, izvršno veće. A prvi koji je bio odgovoran sam bio ja, jer je u oblasti moga rada kao što sam vam rekao bilo i ovo pitanje.

Ja sam nakon svih velikih nereda koje je Kosovo prošlo u ono vreme, i nakon nekorektnih informacija, da ne kažem izmišljenih informacija koje su bile, a bilo je i takvih, izmišljenih. Bio sam na održavanju nekakve kazne koja se približno može nazvati i kućni pritvor. Rekli su mi, ondašnje rukovodstvo Kosova,

predsednik predsedništva Kosova, dobro je da ne izlaziš iz kuće, a i kada izađeš, po mogućnosti neka to bude noću. Čak i na univerzitetu mi nisu prekinuli rad, nego su mi savetovali da održavam nastavu samo noću. Tako da nastavne časove, časove vežbi, moja empirijska istraživanja, časove i ostalo, sve sam to morao da organizujem u kasne noćne sate burnih godina početkom '80-ih, '90-ih.

Od psihologije, drugim rečima od moje struke, to moram istaknuti, se nikada nisam odvojio. Pisao sam naučne radove, naučne rasprave, članke, kritike, recenzije, ali uglavnom one koje su se bavile psihološkim problemima. Bio sam i na drugim funkcijama, na primer jedna od funkcija zbog koje sam bio više pogođen nakon 1981. godine, je organizacija stogodišnjice Albanske Prizrenske lige. Ja sam bio predsednik organizacionog odbora ovog odbora. Ja mislim da smo mi obeležili stogodišnjicu na ondašnjem Kosovu vrlo bogatim programom. Ovaj bogati program je obuhvatao Međunarodnu konferenciju o Albanskoj Prizrenskoj ligi, koju smo organizovali ovde u Prištini i koja je trajala nedelju dana. Tada smo organizovali otvaranje Memoralnog centra Albanske Prizrenske lige, on postoji i danas, a datira iz onog vremena. U sklopu ovog centra smo otkrili kipove vođa Albanske Prizrenske lige, kao što je bio u prvom redu Abdul Frašeri, koji je bio prvi predsednik ondašnje vlade Prizrenske lige, kao i ondašnji ministar odbrane i finansija, Sulejman Vokši. Primili su... Veliki broj opsežnih istraživanja i razgovora o ulozi Albanske lige objavljen je bio i u kosovskim novinama, i u časopisima na Kosovu. Te godine su bile godine gde je dominirala Albanska Prizrenska liga. Ona je za one koji ne znaju bila usmerena na proterivanje osmanskih osvajača i zaštitu granica albanske nacionalnosti. Zaštita granica albanske nacionalnosti, nije bila u skladu sa dokumentima koje je imalo ondašnje rukovodstvo Srbije u prvom redu, ali ne samo Srbije, već i Makedonije, i Crne Gore. Iz tog razloga, našli smo se u neobjašnjivoj zamci. I za današnje mišljenje da sam ja u to vreme bio neutralan, moj cilj je bio da predstavim istinu o Albanskoj Prizrenskoj ligi, ona prava je pripadala 1878. godini, ne 1978. godini, ali druga strana razmatranja ovog pitanja, razne ideološke komisije Pokrajinskog komiteta Kosova, Centralnog komiteta Srbije, Crne Gore, Makedonije, su se našli uvređeni ovim našim programima tretiranja Albanske Prizrenske lige, i pogodili su i Albansku ligu i lidere. Ali praktično tim liderima nisu mogli ništa da urade nego su se bacili na mene, i od tada sam imenovan kao politički neprijatelj onog vremena. Ovo sam primetio u onim situacijama kada su mi rekli, "Dobro bi bilo da ne izlaziš iz kuće, a kada izlaziš, neka to bude noću."

U tom pogledu, mogu reći da sam doživeo relativno jak udarac. I danas sam uveren i istrajan u tome da uvek govorim istinu, istorijsku istinu koja je meni poznata, jer sam bio čovek nauke, a nauka ne uzima u obzir da li se nekome dopada ili se ne dopada neka stvar. Bila to istina ili ne, ali posledice ovog linča, su bile teške, ne samo za mene, nego i za moju porodicu. Prekinuto nam je, prekinuto mi je pravo da pripam platu, na primer. Nešto sam primao od nekoliko časova, čini mi se tri nastavna časa koje sam držao na Filozofskom fakultetu. Drugih izvora zarade nisam imao. Tako da sam u tom pogledu imao jako veliki debakl.

Ja nisam postao član Komunističke partije svojom željom. Učlanio sam se u Komunističku partiju 1955. godine, kada sam predao dokumente da se zaposlim, od mene se zahtevao i document koji dokazuje da sam član Komunističke partije. Tada sam pristao da postanem član Komunističke partije. Dobio sam i uverenje koje sam dodao dosijeu koji je sadržao ostala moja dokumenta, tu je bila diploma fakulteta itd,

itd. I tek onda, dobio sam pravo da postanem profesor srednje škole, u srednjim školama, tačnije u Đakovici, Prizrenu, Prištini. Ali u međuvremenu, bio sam pristalica konceptata razvoja kulture i obrazovanja i nauke među Albancima ondašnje Jugoslavije. Ovo mi nije niko nametnuo, nego sam ja sam podržavao koncepte koje je dalo vodstvo Komunističkog saveza Jugoslavije tada. I bio sam jedan od angažovanih na realizaciji prava Albanaca na njihovu istoriju, njihov jezik, njihovu kulturu, njihov ekonomski razvoj itd, itd.

U organima Saveza komunista nisam nikada bio angažovan, to je važno da se naglasi. Nego su me uvek organi Saveza komunista Kosova pozivali na konsultacije i na važne konsultacije za obrazovne, kulturne i naučne događaje na Kosovu. Nisam bio angažovan, ni sam ne znam razloge zašto je to bilo tako, ali to mi nije ni malo smetalo. Kasnije sam čuo da je jedan od braće moga oca koji je živio i bio poznat u Albaniji kao član kabineta Ahmet Zogua, bio zakleti zogista i da je gonio komuniste onog vremena među kojima i Fadilj Hodžu i Džavit Nimanija i Elhami Nimanija i Imer Pulju itd, itd. Ja ga nisam nikada upoznao jer on ne samo da je bio odvojen od naše porodice, nego je on bio i puno stariji od mene, tako da ja nisam doživio njegovo vreme. Ali moji roditelji su obožavali Zogovu kraljevinu, albansku kraljevinu. Nisu bili angažovani u komunističkom pokretu, ne zato što su to odbili jer ne bi imali neki poseban angažman, ali je istina da su pre voleli Ahmet Zogua nego Josipa Broza Tita. Pre Ahmet Zogua, nego Fadilj Hodžu.

Mislim da je ovo imalo uticaja da su se oni interesovali odakle sam ja poreklom, ko su moji preci koji su bili progonjeni u to vreme u Albaniji i onda su saznali da ja potičem iz ove porodice itd, itd. I mislim da je to bio razlog da sam na jako važnom sastanku na nivou Kosova ali i na nivou Jugoslavije, Saveza komunista, ja bio prisutan ali bez prava glasa. Slobodno sam diskutovao, tako da imaju u vidu oni koji su donosili odluke i činjenice i argumente o kojima sam raspravljao. Bio sam angažovan u ondašnjoj takozvanoj Organizaciji socijalističkog saveza radnog naroda. Ranije se to zvalo Narodni front, u kojem smo bili članovi svi mi, odrasli stanovnici, i ja sam bio na pokrajinskom nivou tamo. Ali, ovo je bila organizacija, ne znam kako da kažem, masovna narodna organizacija, jako slična ondašnjim sindikatima i današnjim sindikatima.

Bez obzira na sve to nisam imao prepreka u izdavanju mojih rasprava, nisam imao prepreka u izdavanju mojih knjiga. Sve dok nisam dao ostavku, bio sam kažnjen od strane jedne posebne komisije ondašnjeg Saveza komunista pokrajinskog komiteta predisključenjem iz Saveza komunista. Ali daljim razvojem situacije, posebno političkim razvojem i dolaskom Miloševića, ja sam dao ostavku u Savezu komunista Jugoslavije. Moja ostavka je pismeno dostavljena kvartu u kojem sam živio, organizaciji kvarta u čijoj sam jedinici bio član.

Objavljivao sam u časopisima ne samo koji su izlazili na Kosovu nego i u časopisima u bivšim republikama Federacije Jugoslavije. Neke moje rasprave su objavljene i na stranim jezicima. Učestvovao sam na mnogim simpozijumima, okruglim stolovima, naučnim konferencijama u Jugoslaviji i izvan Jugoslavije. Ali na tim okruglim stolovima i na tim naučnim skupovima, koji su bili u vezi razvoja obrazovanja i razvoja psihologije, i odnosa psihologije u odnosu na razvoj škola i u korist bolje organizacije nastavnog procesa. U tom pogledu na primer, sam bio i u Ljubljani, zvala se nekakva ondašnja godišnja institucija,

“Univerzitet Danas”. I u Dubrovniku sam predstavio svoje radove. Bio sam član jugoslovenske delegacije na konferenciji UNESCO-a u Ženevi. Bio sam član posebne delegacije za istraživanje edukativne televizije u obrazovnom procesu u Sjedinjenim Američkim Državama, gde sam proveo oko tri meseci. Takođe...

Anita Prapaštica: Kada se sve to dešavalo profesore, u kom periodu?

Pajazit Nuši: Ne. Ovo što pričam je puno kasnije, ovo o čemu vam sad govorim, o boravku u SAD, to je bilo kada sam bio u Beogradu 1973-’74. godine. A kasnije iz Kosova 1978. godine sam bio član i vođa jugoslovenske delegacije na studijskom putovanju u Republiku Kinu, gde smo oko tri nedelje proveli u poseti kulturnim, obrazovnim i naučnim institucijama. Bili smo u Šangaju i u drugim mestima ondašnje Republike Kine, tačnije u glavnom gradu Kine, u Pekingu, odatle smo išli prema programu u studijske posete na različite univerzitete, razne biblioteke. Doček nam je bio na jako visokom nivou od strane ondašnjeg kineskog rukovodstva, jer je ondašnja Jugoslavija uživala relativno jak autoritet u krugovima raznih zemalja takođe i u krugovima Azije, obuhvatajući i Kinu, a pogotovo obuhvatajući Severnu Koreju. Koliko znam i Severna Koreja, komunistička Koreja kako se danas zove je bila... je imala dobre odnose sa bivšom Jugoslavijom. Tako da je delegacija koju sam ja vodio, bila delegacija iz svih republika i Vojvodine, druge pokrajine. Prošli smo vrlo važan promatrački put, ovo spominjem samo iz razloga poverenja koje mi je ukazano da u ono vreme budem vođa jedne delegacije na nivou Jugoslavije u jednu jako poznatu državu kakva je bila Republika Kina.

U to vreme, reč je godinama 1977-’78, nisu se primetile ni najmanje razlike u ponašanju prema meni jer sam bio Albanac. Da Srbin, Crnogorac, Makedonac, Hrvat ili Slovenac imaju rezerve prema meni zbog toga, pogotovo u onim krugovima u kojima sam se ja kretao, to je bilo jako ograničeno. Oni su bili ljudi sa izraženim humanim dimenzijama, zato mogu da im izrazim zahvalnost, kako da kažem, za ono ponašanje onda. Isto tako, mogu reći puno negativnih reči za ponašanje tih ljudi kada sam ja dao ostavku sa političkih funkcija na Kosovu. Isti ljudi na nivou Kosova, Albanci, a pogotovo Srbi, i na nivou Jugoslavije i na nivou drugih republika su me nepravedno optužili, jer sam dao dozvolu za saradnju našim kulturnim, obrazovnim, naučnim, informativnim institucijama sa relevantnim institucijama Republike Albanije. Sa druge strane, ja sam se postavio u zaštitu jednog drugog događaja, ja sam ondašnje demonstracije na Kosovu tumačio kao suprotstavljanje zbog niskog ekonomskog razvoja koji smo imali na Kosovu, niskog socijalnog razvoja itd, itd. Takođe sam objasnio da poseta profesora državnog Univerziteta iz Tirane ne mogu biti uzroci ovih demonstracija na Kosovu, profesori koji su dolazili jednom, i sa nama proveli jednu nedelju tokom meseca. Oni ne mogu biti uzroci, taj stav sam uvek zastupao i danas ga zastupam. Ipak, ja nisam imao tako teške političke reperkusije, kakve su imali neki od mojih prijatelja.

Ja, kao tada angažovani čovek i zainteresovan u prvom redu za razvoj mog naroda, nisam smatrao opravdanim da se pridružim političkoj partiji kada je sistem na Kosovu prešao na višepartijski sistem. Nisam smatrao razložnim da 34 godine i pet meseci plaćam članstvo u Komunističkoj partiji Jugoslavije, a da sada odjednom postanem član Socijaldemokratske partije Kosova, član Demokratske partije [Demokratskog saveza] Ibrahima Rugove, član bilo koje partije... koje god partije ovde. Činilo mi se da njima štetim i da štetim sebi, 34 i po godine sam plaćao članstvo ali sam plaćao da budem član

Komunističke partije Jugoslavije i sada... zato se nisam angažovao u novim političkim partijama nego sam se angažovao u Savetu za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Tamo sam bio član od samog početka, bio sam među angažovanima za stvaranje ovog saveta, i od ovog saveta se nikada nisam odvojio. U međuvremenu sam izabran za potpredsednika, zatim sam više od 12 godina bio predsednik SZLJPS na Kosovu. Prolaskom godina i dolaskom na scenu novih generacija nisam smatrao razložnim da i dalje budem u ovom savetu. Ali moram da naglasim da tokom... nakon 2000. godine, na osnovu mojih radova na Filozofskom fakultetu, obrazovno naučni savet Filozofskog fakulteta me je predložio za člana Akademije nauka i umetnosti Kosova. Bio sam odabran 2008. godine kao vanredni član Akademije nauka i umetnosti Kosova, dok sam 2012. godine izabran za redovnog člana ove akademije, gde i danas radim. U međuvremenu, izabrali su me za potpredsednika Akademije nauka i umetnosti Kosova, ovu funkciju obavljam i danas. Ali, čini mi se da je moje iskustvo bilo jedno od razloga ili jedno od kriterijuma, što mi nisu dozvolili da se potpuno udaljim od nekih aktivnosti vezanih za zaštitu prava i sloboda čoveka. U tom pogledu Ministarstvo pravde Vlade Kosova na čelu sa zamenikom premijera Kajredin Kučijem, mi je poverilo mesto vođe delegacije Kosova u razgovorima sa Srbijom za pitanje nestalih na Kosovu. Osmu je godina od kada predvodim delegaciju Kosova u pronalaženju informacija o tome gde su ti ljudi, gde su nestali ti ljudi, kako predati kosti ovih ljudi porodicama, njihovim rođacima koji su preživeli.

Nažalost, i ja imam nestalih u mojoj široj porodici. Jednoj mojoj sestri su nestala dva sina, jedan od 18 godina i jedan od 19 godina. Jednome su nađeni delovi kostura, dok se drugi i dalje vodi kao nestao, ne zna se njegova sudbina. I danas sam ovde došao sa jednog od sastanaka koji smo imali ovim povodom, u međuministarskoj komisiji Vlade Kosova za pitanje nestalih, jer se tim problemom bavimo. S druge strane, isto ministarstvo me je angažovalo kao visokog naučnog savetnika Instituta za ratne zločine na Kosovu. Na ovom institute danas predvodim dva projekta, projekat nestalih i projekat seksualnog nasilja nad ženama tokom ratnih operacija na Kosovu. Ne zna se koji je od ova dva slučaja teži, ne samo zbog njihovih teških posledica, nego se ne zna koji je teži najviše zbog nedostatka izvora pouzdanih informacija. Danas nemamo pouzdane informacije gde da tražimo 1740 tela nestalih Kosovara, Albanaca, podrazumeva se. Jako malo informacija možemo dobiti i možemo naći pogotovo u vezi sa silovanjima žena. Već postoji velika građa napravljena od strane pojedinaca, izdati su brojni članci i knjige o silovanju žena na Kosovu, ali to su sve autorske knjige, a ne knjige institucija, pa je bilo podataka da je na Kosovu bilo silovano čas 20 hiljada, čas 30 hiljada čas 25 hiljada žena. Istraživanja koja smo u sklopu ovog projekta uradili, recimo obradili smo 49 lokacija na celom Kosovu gde su izvršena silovanja. Hajde recimo 50 lokacija, na 50 lokacija ako je silovano po 50 žena to ispada 2500 žena, a ne 20 hiljada silovanih žena. Pretpostavimo da je silovano po sto osoba na ovim lokacijama, ispada pet hiljada, ali ne 30 hiljada, ne 20 hiljada. Ali ja bih rekao da je ta brojka jako važna, ali je još važnija ljudska dimenzija jednog prljavog rata, jednog odvratnog rata koje je Kosovo preživelo. Vrlo prljava dimenzija se očitava u tome da žene koje nisu bile zaštićene, koje nisu imale fizičke snage da se odbrane, da odbrane sebe i svoju decu, su bile iskorišćene za užitak od strane vojnika srpske vojske, iskorišćene za seksualno zadovoljstvo srpskih paramilitaraca ovde. Njihov život recimo se može sažeti u ono što mi je jedna od ovih žena rekla: "Mi smo žive, ali smo među mrtvima." One doživljavaju svoje stanje kao da su mrtve, iako su žive.

Jako teška sudbina je život ovih žena, ali još teže je to što njihova sredina ne shvata ove procese. Puno njih je pobeglo u spoljni svet, neke od njih je porodica odbacila, ima ih koje žive u velikom siromaštvu, potpuno same i izolovane itd, itd. Od njih se traži se da se sakriju tokom ovog procesa, da se u potpunosti sakriju. Ne radi se samo o potpunom otkrivanju vojnih razaranja na Kosovu, već se i ovi slučajevi takođe moraju otkriti. Teško je za etiku albanske sredine da se govori o silovanju žena, mora da se zna da je ovo vreme bilo korišćeno i silovanje žena, da bi se porazili Albanci i odbacili njihovi zahtevi, to se mora znati. Tačne razmere ovoga možda se nikada neće saznati i teško ih je saznati. Bez obzira na to, dovoljno je znati da u prljavom ratu koji se odvijao na Kosovu, ne samo da su ljudi nestali, nego su čak i njihove kosti ekshumirane. Jedan deo njihovih ekshumiranih kostiju su preneli u Srbiju na nepoznata mesta u masovne grobnice. Ove dve dimenzije ovog rata koje su se odvijale na Kosovu, pokazuju jako nizak moralni nivo rata koji se odvijao na Kosovu, o tome se piše. I dobro je da se piše. Ali dobro je i da se piše od strane posebnih institucija, a ne samo od strane pojedinaca jer to su subjektivni utisci pojedinaca, a institucije imaju posebne kriterijume za verifikaciju ovakvih događaja.

Pošto sam bio ostao bez posla i bez prihoda kada sam dao ostavku, u međuvremenu sam bio konkurisao u Leksikografskom zavodu "Miroslav Krleža" u Zagrebu, da radim na jugoslavenskoj enciklopediji koja je objavljena u ono vreme. Bio sam primljen na konkursu, tu mogu da kažem da sam imao podršku i bivšeg glavnog urednika albansko-jugoslavenske enciklopedije na Kosovu, pokojnog Esata Mekulija u ono vreme, ali su me poznavali i obrazovni i naučni radnici u Hrvatskoj. Tako da sam negde narednih deset godina svojih aktivnosti proveo u ovoj instituciji. Najveći deo, razume se, u sklopu redakcije koja je bila smeštena u Prištini, ali sam u to vreme bio najmlađi od svih učesnika i skoro svaki mesec sam po nedelju dana provodio u Zagrebu radeći na člancima, prevodima, izdanjima itd, itd, ove enciklopedije.

Ova služba je najviše pomogla mom intelektualnom razvoju, i stvarno je bila važna razvojna dimenzija u kojoj te okolina podstiče da se afirmišeš. Drugačije je da se afirmišeš i nađeš u jednom Zagrebu, a drugačije je da se nađeš u Prištini. Nama se to ne sviđa, ali istina je takva. Ja kada spojim mojih deset godina koje sam proveo u Beogradu, i mojih deset godina koje sam proveo u Zagrebu, one nisu ni više ni manje, nego polovina mog profesionalnog života. Polovinu sam proveo u ovim kulturnim, obrazovnim, političkim itd, itd, centrima, i to mi je mnogo pomoglo. Moj boravak u kulturnim i naučnim institucijama ovih dveju sredina razvijenijih od one koju smo mi imali, i koju imamo u kosovskoj sredini.

Uspeli smo da objavimo dva toma jugoslavenske enciklopedije na albanskom jeziku, i treći tom smo bili pripremili. Ali došao je rat i žao mi da su sav onaj materijal koji smo sakupili, obradili, kartoteku, prevode... zapalili, uništili i taj materijal je nestao osim dva toma Enciklopedije Jugoslavije koji su objavljeni. I oni objektivno obeležavaju jedan proces posebnog razvoja Albanaca na Kosovu. Recimo enciklopedija, ili bolje rečeno enciklopedijski tekstovi Tirane su objavljeni godinu dana nakon objavljivanja albanskog teksta enciklopedije u Prištini. Razumemo se, Sami Frašeri je puno pre nas objavio svoju enciklopediju ali i on je objavio na osmanskome jeziku ne na albanskom. Ali ipak, kao istorijska činjenica to je važno, jer Sami Frašeri nije bio Turčin, Sami Frašeri je bio Albanac i enciklopedijski

razvoji počinju s njegovim imenom a ne imenom Pajazit Nušija ili Esata Mekulija, ili nekog drugog bilo u Tirani bilo u Prištini.

Takođe ja sam prihvatio da na početku budem predsednik odbora Univerziteta Iliria, prilikom osnivanjem ovog univerziteta. Kasnije mi je ponuđeno da budem rektor ovog univerziteta. Ja obavljam i ovu funkciju, imam određeno radno vreme tamo, u toku jedne nedelje tri puta idem i radim od jedan do tri sata na Univerzitetu Iliria. Ne predajem, nego se bavim organizacijom obrazovnog i naučnog rada na ovom univerzitetu, na Univerzitetu Iliria. Inače moj boravak i moje pravo radno mesto je Akademija nauka, tu mi je mesto i svaki dan radim. Imamo relativno dobre uslove rada na ovoj akademiji.

Imam svoje lične projekte koje nudim akademiji na realizaciju, recimo ponudio sam im izdavanje leksikona psihologije za 2014. godinu. Ja sam sada pred krajem ovog projekta i predati ću ga za objavljivanje Akademiji nauka i umetnosti Kosova. Radim još na jednom projektu takođe psihologije a taj projekat je o razvoju narodnog mišljenja psihologije Albanaca i o razvoju naučnog mišljenja psihologije kod Albanaca, koji tretira... kako su tretirani duševni fenomeni na osnovu predanja, na osnovu glasina, na osnovu priča predaka, na osnovu pesama, na osnovu epskih pesama, lirskih pesama, kako je sve to tretirano u folkloru, kako je tretirano u naučnom mišljenju. Ova tema nije obrađena od strane drugih i nameravam da je obradim ako doživim dok završim ovaj projekat.

Kao što sam i ranije spomenuo, ja nisam smatrao razložnim da se angažujem u političkoj partiji u višepartijskom sistemu na Kosovu jer veći deo mog života pripada jednoj partiji, to sam ostavio istoriji da oceni. Ali bio sam uključen od početka, tačnije od kraja 1989. godine, u Savetu za zaštitu prava i sloboda čoveka. Moje glavne aktivnosti su bile tamo, tako da sam tokom rata na Kosovu i tokom svih konfuzija i problema koje smo imali 80-ih i 90-ih godina i u godinama početkom 2000-te proveo u SZPŠČ. Tamo smo obavili smatram danas jednu vrlo važnu funkciju u informisanju javnosti o onome što se dešava na Kosovu. Pružili smo informacije prevedene na engleski, i preneli smo ih bilo u sestrinske institucije koje se bave zaštitom prava i sloboda čoveka sa središtem u Beču, Londonu, Tirani bilo putem snimaka o ubistvima progonjenih, ranjenih, ubistava albanskih vojnika u jugoslavenkoj vojsci itd, itd. Ovim smo se bavili svaki dan, uspeali smo da proširimo ovaj savet našim podsavetima u svim opštinama Kosova. Oni su nam prenosili informacije šta se dešava u konkretnoj opštini. Mi smo ih prenosili u spoljni svet bilo putem radija, bilo televizije, bilo prevodima, bilo slanjem ovih informacija u poznate centre za zaštitu prava i sloboda čoveka ali i u federalne organe Jugoslavije. Tu mogu reći da je stvarno uloga ove institucije bila važna, ne zato što sam ja tamo bio nego smo bili pri osnivanju grupa intelektualaca, bio je Idriz Ajeti, bio je Mark Krasnići, bio je Derviš Rožaja, bio je Redžep Čosja, bio je Zećirja Cana, bio je Imer Jaka, bio je Bajram Kelmendi... ne padaju mi na pamet druga imena onih koji su osnovali savet. Bilo smo proganjani, trudili smo se da odbranimo... da odbranimo sebe i druge onoliko koliko smo imali mogućnosti. Imali smo velike gubitke u ljudstvu u ovom savetu, mnogi od naših aktivista su bili pretučeni, su bili ranjeni, neki od njih su doživeli najgore – ubijeni su. Recimo Bajram Kelmendi je ubijen baš iz razloga njegovog angažiranja u Savetu za zaštitu prava i sloboda čoveka. I to ne samo da su njega ubili, nego su mu ubili i dva sina, kao što se zna.

Najznačajniji akt koji sam potpisao u ovom savetu je bio akt koji je poslan u Haški sud, u kojem je grupa naših ondašnjih pravnika saveta na čelu sa Bajram Kelmendijem, Favzi Baljom, Lirie Osmani, Nekibe Kelmendi i nekoliko drugih, je direktno optužila jednog visokog funkcionera ondašnje Jugoslavije na čelu sa Slobodanom Miloševićem. Svi njegovi generali su bili optuženi, bili su optuženi i visoki funkcioneri ondašnje srpske vlade. Da vam kažem istinu [obraća se prisutnima] ja sam potpisao taj akt, ali čim sam ga potpisao, znao sam da će me uhapsiti ili progoniti, ili da će me ubiti. Trudio sam se da zaštitim svoju porodicu da nema problema, ja sam sve bio završio. Bio sam već u penziji, ustvari prinudno su me poslali u penziju. Ono što sam postigao, postigao sam, ono šta sam mogao da postignem možda ne bih postigao da su me ubili. Ali pretnja je bila u ovom slučaju prisutna. Zbog mog angažovanja u SZPSČ čak i sada u ovoj dobi mi se ne ukida moja funkcija o kojoj sam vam pričao, oko mog angažovanja u delegaciji Kosova za otkrivanje nestalih u pregovorima sa Srbijom. Zbog mog angažovanja u Savetu, angažovao sam se i u Institutu za ratne zločine gde radim na dva projekta kako sam vam ranije spomenuo. Tako da, angažman u Savetu za zaštitu prava i sloboda čoveka se razvukao svojim uticajem i u moje kasnije aktivnosti.

Nisam kako da kažem, od onih koji misle da bi danas uradili drugačije da budu u istoj situaciji, i da sam danas u istim okolnostima, pratio bih put koji sam onda odabrao. Nimalo ne sumnjam da je to bio produktivan put koliko za sredinu u kojoj sam radio toliko je doprinelo mom profesionalnom razvoju. Ova sredina je mene potvrdila i kao profesora srednje škole i kao profesora vise škole i kao docenta, vanrednog profesora... redovnog profesora Univerziteta u Prištini, redovnog profesora Univerziteta u Tetovu, dopisnog člana Akademije, redovnog člana Akademije. Ova sredina je mene potvrdila i ovoj sredini ja osećam potrebu da pomognem koliko mogu. Iako sam malo star, mogu reći da me je zdravlje služilo. Uvek ću biti tu ne samo u teorijskom smislu da pružim pomoć, nego da i praktično odem i vidim gde su masovne grobnice, da odem i vidim kosti... Da posetim Institut za pravnu psihijatriju u Prištini, da idem u institute Eulex-a da vidim kosture naših ljudi, šta se može uraditi da ih identifikujemo.

Išao sam u Bosnu da vidim istu stvar itd, itd, tako da mi ne smeta i fizički posao dok me služi zdravlje. Ali intelektualni rad me više održava nego što me održava fizički rad. Imam svoj sistem intelektualnog rada, on je već uveliko formiran, pa i da želim, ne bih mogao to da promenim. Recimo, ja spavam svega tri sata dnevno, od tri sata posle ponoći pa sve do sedam-osam sati ja radim... Dok ostali spavaju ja radim, jer tada imam vremena kada mogu da koristim biblioteku bez buke, bez drugih problema. Tako da, ja i kada mi se ne radi, ja nakon tri sata posle ponoći ne mogu da spavam, jer sam navikao decenijama unazad da ustanem i da radim. Takođe, i danas radim u istom okviru u istom sistemu, razne intelektualne poslove, ali uvek poslove koji su direktno vezani za moju profesiju.

Anita Prapaštica: Kažite nam koji su bili vaši snovi kad ste bili mladi.

Pajazit Nuši: Moji snovi? Eto, sa ovim podrazumevam koja bi bila moja buduća vizija, kako da kažem generalno i kako shvatam ne samo moju budućnost nego i budućnost drugih. Prošao sam kroz mnoge složene političke, vojne, ekonomske, kulturne itd, itd, situacije. I kada danas vidim trenutna politička dešavanja i prilike, ne samo na Kosovu nego i izvan Kosova, mislim da se moraju napraviti ozbiljniji naponi da se održi mir i uravnotežen razvoj, u jugoistočnoj Evropi. Ne mislim da će se budući razvoji događaja

odvijati sa jednom mekoćom i jednom lakoćom kako ljudi žele, i kako ljudi pretpostavljaju. Ne bih bio u stanju da odgovorim na pitanje, "Zašto mislite tako?" jer ja ove razvoje događaja kod nas vidim kako idu iz jedne krajnosti u drugu, na primer kada parlament pozdravi ozbiljnije napore da se usvoji zakon o amnestiji, a Vetëvendosja (Samoopredeljenje) se digne i demonstrira protiv ovog zakona. Šta je istina ovde? Ljudi ovo moraju znati. Treba da znaju gde mogu da se angažuju, jer dolazak do sporazuma kod nas je veoma složen proces, na Kosovu još složeniji nego u drugim zemljama. Da demokratski razvoj, ali pravi demokratski razvoj ne podrazumeva uvrede i poniženja i izbacivanje ljudi iz okvira rasprave, itd. itd. Nije samo na Kosovu ovakva samo situacija. Pogledajte i u Albaniji je ista situacija, mi smo na kraju isti narod, ne možemo da se razlikujemo i po pogledima puno među sobom. Ovo nije dobro za nas, nije dobro, pa bi tako moj san bio da naši dogovori budu produktivniji kao u svakom pluralističkom, demokratskom društvu.

Anita Prapaštica: Koji su bili vaši snovi? I, da li je Kosovo danas onako kako ste ga vi zamišljali?

Pajazit Nuši: Moj prvi san u mladosti bio je da postanem dobar profesor srednje škole, da vam kažem istinu [obraća se učesnicima], bila je to moja fiks ideja. Da dostignem da postanem dobar radnik, dobar profesionalac, na nivou koji smo znali tada. I taj nivo koji smo tada znali, maksimum je bio dobar profesor srednje škole, to je bio taj nivo koji smo uvek sanjali, makar moja generacija. Nikada, da ste me pitali, ne bih rekao da ću postići da budem dobar profesor srednje škole, a posebno još da dobijem i mnoge zahvalnice, kako da kažem, razne nagrade za sve poslove koje sam uradio, a koje nisam spomenuo ovde. Ali u to vreme ne bih verovao ni u snu da ću biti i univerzitetski profesor i potpredsednik Akademije nauka, Bože sačuvaj, to ne!

Anita Prapaštica: Šta smatrate svojim najvećim uspehom?

Pajazit Nuši: Ako gledam objektivno, moj najveći uspeh je što sam postao potpredsednik Akademije nauka i umetnosti, objektivno gledano to je. Ovo je korak koji govori mnogo. Ja imam i druge individualne aspiracije, na primer ranije sam pomenuo, da više od 30 godina radim na izradi ovog leksikona psihologije. 1987. godine, albanološki institut mi je bio objavio jedan rečnik psihologije. U tom rečniku sam napravio promene, dopune, napisao sam nove izvore gde sam otišao i uzeo nove materijale za leksikon. Ako stignem da sastavim i završim ovaj leksikon, bio bi to novi nivo ostvarenja mojih aspiracija, jer sam pri kraju, mislim da mogu da ga završim. Međutim, želeo bih da uspem da dam jasnu sliku o tome kako smo se mi Albanci razvijali od religijskih mišljenja o duhu, do naučnih mišljenja o ljudskoj psihi, o psihičkim procesima, o ljudskom ponašanju, o ljudskom temperamentu, o ljudskoj ličnosti, o ljudskom karakteru, o crtama ljudskog karaktera itd, itd.

Ali ovo što rekao čak i sada me malo razočarava jer smo mi imali veoma dug period kada smo se bavili narodnim mišljenjima o duši, o snovima, o ljudskom karakteru, o zakljevima, o gostoprimstvu itd, itd. Stadijum ili faza naučnog razmišljanja o ovim pojavama kod nas je došla sa zakašnjenjem, da ne kažem sa velikim zakašnjenjem, to je činjenica koju ne treba osporaviti kao što ne treba osporaviti da se naš narod, iako je imao nizak nivo obrazovanja i kulture, uvek bavio istraživanjem, onako kako su znali. "Šta znači ovo što sam sinoć sanjao," na primer, kako ti komentarišeš ovu pojavu da ljudi danas veruju u toliko toga

- neko u ovu grobnicu, neko u ono svetište, neko u crkvu, neko u onog čoveka itd, itd. Naši ljudi su se bavili ovim fenomenom, štaviše ono što treba naglasiti je da i u ovom slučaju i među neobrazovanim Albancima u kosovskoj okolini, veoma zaostalima, ima veoma pametnih staraca, ima veoma pametnih ljudi koji su obeležili istoriju i razvoj mišljenja Albanaca. Ima toliko puno pametnih ljudi koji su rešili veoma složene porodične probleme, probleme među ljudima i među plemenima, koje danas ni doktori pravnih nauka ne mogu tako lako rešiti. Pitanja imovine, imovinski sporovi su bili veoma teški na Kosovu.

U velikim porodicama, na primer, došlo bi do slučaja rastave, tu je jako teško da se nađe bilo kakav objektivni kriterijum, uvek je: ja sam ovako mislio, ti si tako mislio. Međutim, naši ljudi su znali kako da uspešno reše te sporove, veoma uspešno. Na primer, ja znam neke primere iz literature, nije da sam imao priliku da se lično upoznam sa ovim slučajevima. Jedan Binak Aljia su ga zvali, je rešavao najkomplikovanije slučajeve posredovanja posle ubistva među ljudima. Rešavao ih je na taj način braneći ljude da ne nastave da se ubijaju, to je glavni cilj, a ne osuda uradio si ovo i treba da se osudiš na smrt. To može svako da uradi, ali da neko ljudski odmeri krivicu i da svakome odredi kaznu zbog nečega što je uradio istovremeno braneći mu ljudsko dostojanstvo i braneći njegovo biće, to nije bio mali posao. Nije bio samo Binak Aljia, bilo je nekoliko ljudi iz naše Drenice koji su rešavali ove probleme mnogo uspešnije nego što ih mi rešavamo danas, a tu uključujem i sebe.

To znači da smo i tada imali pametne ljude, oni zaista nisu znali da pišu i da čitaju ali su veoma dobro znali da misle. Njihovo mišljenje nije znalo za simbole, nije znalo za brojeve, nije znalo za slova, ali je znalo za razumevanje problema, suštinu problema i kako rešiti taj problem. Mi imamo i danas takve ljude, ali danas imamo takve ljude koji svoj intelekt i mišljenje razvijaju kroz simbole, kroz drugi sistem.

Recimo, ja sam predsednik odbora jednog projekta za decu sa izuzetnom inteligencijom na Kosovu, ovaj projekat se sprovodi već dve godine. Ta deca, kada razgovaram sa njima, moram da budem veoma oprezan jer su u stanju da odmah shvate problem. Deca sa izuzetnom inteligencijom! Oni ne znaju na primer, da nacrtaju nešto, ali su u stanju da razviju sistem matematičkih problema... To su budući profesori Univerziteta u Prištini. Želim da kažem da naša sredina treba da ima na umu ovu decu, za koju verujem da će ih naše institucije prepoznati i angažovati kroz svoj rad, jer individualni razvoj ove dece je važan, da kada odrastu, postanu prave vođe jedne zemlje. Zemlju nikada nisu vodili ljudi koji nisu imaju nadprosečnu inteligenciju, a još manje prosečnu inteligenciju. Zemlju su dobro i uspešno vodili jedino oni koji su imali izuzetan intelekt, moćan intelekt itd, itd.